

HAMLE DERGİSİ'NDE İNANMIŞ AYDININ PROBLEMLERİ

Dr. Sinan ATEŞ*

ÖZ

*Hamle Dergisi'*nde bir kültür ve düşünce hamlesi olarak dokuzuncu ve on dokuzuncu sayılar arasında olmak üzere her bir sayıda dönemin tanınmış bir simasına "İnanmış Aydının Problemleri" konusu bağlamında "İslâm Düşüncesi Neden Geriledi?" ve "İslâm Düşüncesi Nasıl Gelişebilir?" başlığında dört farklı soru sorularak şahısların düşünce ve yorumları alınıp yayımlanmıştır. İlk olarak Cemil Meriç ile birlikte bu mülakat zinciri başlamış ve ardından sonraki sayılarda yayımlanmak üzere Hayrettin Karaman, Erol Güngör, İsmet Özel, Nevzat Kösoğlu, Rasim Özdenören, S. Ahmed Arvasi, S. Hayri Bolay, Süleyman Uludağ, Taha Akyol ve Mehmet Aydın'ın mülakatlarına dergide yer verilmiştir. *Hamle Dergisi'*nin dönemin önde gelen aydınlarıyla yapmış olduğu bu mülakat dizisi, gerek o dönem için gerekse günümüz toplumu için oldukça faydalı bir düşünce etkinliği mahiyetindedir.

12 Eylül Darbesi toplumun bütün kesimlerine etkilemişken, siyasi ve kültürel bir kabızlığı da beraberinde getirmiştir. Bu durumun idrakinde olup, Türk Milletinin ve İslam Âlemi'nin meselelerine dair söz söyleme yetkinliği içerisinde olan isimler muhtelif fikri mahfiller dairesinde, söz konusu "kabızlığı" gidermenin yollarını aramıştır. Başta İran İslam Devrimi olmak üzere çeşitli uluslararası gelişmeler ise bilhassa İslam dünyasında bir takım tartışmaları taşımış, ortaya çıkan meselelere dair mütefekkirlerin fikir teatilerine müracaat etmek durumunda kalmıştır.

Netice itibariyle dönemin önde gelen aydınlarıyla yapılan bu mülakat serisi, gerek o dönem için gerekse günümüz toplumu için oldukça faydalı bir felsefi hamle mahiyetindedir. Diğer yandan mülakat esnasında sorulan sorular ve verilen cevaplar, bir yönüyle bugünkü Müslüman toplumun problemleri adına da geçerliliğini hala korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Hamle Dergisi*, Din, İslâm Düşüncesi, İnanmış Aydın

THE PROBLEMS OF BELIEVER INTELLECTUAL IN HAMLE MAGAZINE

ABSTRACT

As a culture and thought move, *Hamle Magazine* planned to get the opinions and comments of famous faces of the period regarding the topic of "the problems of the believer intellectual". It included these interviews in its issues from nine to nineteen - one interview per each issue. The magazine asked such questions as "Why Has Islamic Thought Declined?" and "How can Islamic Thought Develop?" to these famous intellectuals. This interview chain started with Cemil Meriç first, and then, the interviews with Hayrettin Karaman, Erol Güngör, İsmet Özel, Nevzat Kösoğlu, Rasim Özdenören, S. Ahmed Arvasi, S. Hayri Bolay, Süleyman Uludağ, Taha Akyol and Mehmet Aydın were published in the magazine. This interview series, which was made by *Hamle Magazine* with the leading intellectuals of the period, is a useful thought event for both that period and today's society.

The September 12th coup affected all parts of the society and brought with it a political and cultural constipation. The names of the Turkish Nation and the realm of the Islamic world, the names of those who are in the competence of saying that the various intellectual jurisdictions, the "constipation" was looking for ways to resolve. Various international developments, especially the Iranian Islamic Revolution, have carried a number of debates, especially in the Islamic world.

* Dr., TBMM, Ankara/Türkiye, sinanates84@gmail.com , ORCID No: 0000-0001-9650-8340

As a result, this series of interviews with leading intellectuals of the period is a philosophical move which is very useful both for that period and for today's society. On the other hand, the questions asked and answers given during the interview still remain valid in the name of the problems of today's Muslim society.

Keywords: *Hamle Magazine*, Religion, Islamic Thought, Believer Intellectual

1. Giriş

*Hizmet için Yeni Hamle*¹ adıyla 10 Ocak 1983 tarihinde yayın hayatına başlayan dergi, Milliyetçi-Ülkücü vasıfları ve hassasiyetleriyle ön plana çıkmıştır. *Hamle Dergisi*, 22 Ağustos 1983 tarihine kadar toplam 32 sayı yayımlanmıştır. Haftalık aktüalite, haber ve yorum dergisi olan *Hamle Dergisi*, uzun yıllar devam etmese bile yayımlandığı dönemde hem basın hayatına hem de Milliyetçi-Ülkücü kesime önemli katkılar sunmuş önemli bir süreli yayındır.

Hamle Dergisi'nde dokuzuncu sayıdan başlayarak on dokuzuncu sayıya kadar "İnanmış Aydının Problemleri" konusunda "İslâm Düşüncesi Neden Geriledi?" ve "İslâm Düşüncesi Nasıl Gelişebilir?" soruları sorularak mülakat yapılarak dergide yayımlanmıştır. Bu hususta ilk olarak dokuzuncu sayıda Cemil Meriç ile mülakat yapılarak dergide yayımlanmıştır.

Müslüman toplumların istikbalde daha iyi bir gelecek inşa etmeleri adına içinde yaşadıkları asrın gereklerini iyi okumaları ve geçmişten tevarüs eden zengin tarihi miraslarından da istifade etmeleri elzemdir. Bu sebeple Müslüman toplumu içinde düşüncenin her daim gelişmesi ve çağın şartlarına göre kendisini uyarlaması gerekmektedir. Bu bağlamda *Hamle Dergisi*'nin Müslüman toplumun eksiklerini bilmesi ve bu eksiklere çözüm yolları araması hususunda dönemin önde gelen aydınlarıyla yapılan mülakatların oldukça faydalı olduğunu söyleyebiliriz.

Bu çalışmada *Hamle Dergisi*'nden hareketle "İnanmış Aydının Problemleri" ve bu bağlamda "İslâm Düşüncesi Neden Geriledi?" ve "İslâm Düşüncesi Nasıl Gelişebilir?" konuları ele alınmıştır. Nitekim dergide kendisiyle mülakat yapılan şahıslara sorulan sorulardan bir kısmının cevaplarına da yer verilmiştir. Bu vesileyle "İnanmış Aydının Problemleri" meselesinin aydınlatılmasına bir nebze de olsa ışık tutulmaya çalışılacaktır.

2. Hamle Dergisi'nde İnanmış Aydının Problemleri

Hamle Dergisi'nin dokuzuncu sayısının kapağı "İnanmış Aydının Problemleri" üst başlığı ile "İslâm Düşüncesi Neden Geriledi?" ve "İslâm Düşüncesi Nasıl Gelişebilir?" alt başlıklarıyla okurlarının karşısına çıkmıştır. Yine dergi kapağında zikri geçen başlıklarla ilgili hususlarda mülakat yapılacak olan Cemil Meriç, Hayrettin Karaman, Erol Güngör, İsmet Özel, Mehmet Aydın, Nevzat Kösoğlu, Rasim Özdenören, S. Ahmed Arvasi, S. Hayri Bolay, Süleyman Uludağ, Taha Akyol'un fotoğraflarına yer verilmiştir.

Mülakat yapılan her bir şahsa sırasıyla şu sorular sorulmuştur:

¹ Derginin orijinal adı *Hizmet için Yeni Hamle*'dir. Fakat dergiyi yayımlayanlarca kısaca *Hamle* diye adlandırılmaktadır. Dolayısıyla bizde çalışmamızda kısaca *Hamle Dergisi* adını kullanacağız.

a) Hangi tarihte başladığı tartışmalı da olsa, genellikle, Gazali'den sonra İslâm düşüncesinde bir durgunluk ve içe kapanmanın ortaya çıktığı, nitekim daha sonraki devirlerde meselâ Gazali vs. çapında büyük mütefekkirlerin görülmediği biliniyor. Sizce bu durgunluk ve içe kapanmanın sebepleri nelerdir?

b) O zamandan günümüze kadar ilim, felsefe ve düşünce sahasında önemli gelişme ve değişimler kaydedilmiş, meselâ ilim zihniyeti bile değiştiği gibi, kelâm/felsefe ile bugünkü felsefenin konuları bile değişmiştir. İslâm düşüncesi kendini inkâr etmeden bu mesafeyi nasıl kapatabilir?

c) Bugünkü bazı Müslüman düşünürler İslâm'ın özünü ve bunun çağımıza yönelen mesajını tam kavrayabilmek için "tarihi" olanla "dini" olanın tefrik edilmesini, zira bir çok "tarihi" şekil veya normun "dini" zannedilmesinin zihni ve sosyal gelişmeyi önlediğini iddia ediyorlar. Siz ne dersiniz?

d) Bugün İslâm toplumlari ve İslâm kültürü sosyalist ve kapitalist dünyaların baskılarından şikâyetçidirler. Genellikle az gelişmiş ülke durumunda bulunan İslâm toplumlarının zihni olduğu kadar iktisadi ve sosyal gelişmesini sağlamak için İslâm düşüncesinin fonksiyonları ne olabilir veya olmalıdır?

Aşağıda mülakat yapılan şahıslara sorulan sorulardan bir kısmının cevaplarına yer verilecektir. Bu bağlamda "İslâm Düşüncesi Neden Geriledi?" ve "İslâm Düşüncesi Nasıl Gelişebilir?" sorularına bir nebze olsun yanıt verilmeye çalışılacaktır.

2.1. Cemil Meriç ile Yapılan Mülakat

Hamle Dergisi'nin dokuzuncu sayısında vermiş olduğu mülakatta Cemil Meriç, kendisine sorulan ilk soruya şu şekilde cevap vermiştir: "Cevabı ciltler isteyen çok çetin bir soru. Bizce Gazali, dış kaynaklarla münasebetini kesin ve kendi içine kapanan bir düşüncenin son büyük hamlesidir, İhvan-üs Safa risalelerinin açtığı çığır kapanmamış, İslâm düşüncesi İnsan düşüncesinin bütünüyle olan münasebetlerini kesmemiş bulunsaydı, çok daha cihan-şümül bir inkişafa mazhar olabilirdi. Bununla beraber Gazali'yi bu düşüncenin son ve biricik hatimesi sanmak da yanlış. Gazali bütün azametine rağmen "rasyonel"den "irrasyonel"e sığınmıştır. Başka bir deyişle, çok zengin ve tefekkürün bütün cephelerini kucaklayan vahyin belli bir istikamette geliştirilmesidir. İbn Rüşd, İbn Sina, İbn Haldun, el-Biruni, Safa Risalelerinin açmış olduğu çığırı genişleten büyük düşünce fatihleridir. Bir kelimeyle, Gazali, İslâm düşüncesinin son sözü değildir" (Hamle Dergisi, 1983: S. 9, 18).

Yine ilgili soru için Cemil Meriç "Durgunluk ve içe kapanmanın sebepleri İslâm'ın ruhuna tamamen yabancı olan taassup, yani insan zekâsını belli hudutlar içerisine hapsetmek gayretkeşliğidir. Her çağın kendi çapına göre mütefekkirleri vardır. Elbette ki zamanımızın düşünce adamlarından bir Gazali olmaları istenemez ama, bu İslâmi düşüncenin durduğu manasına gelmez. Mazinin ihtişamı gözlerimizi kamaştırmamak, bizi daha büyük bir cehde, daha hür bir tecessüse ve insan düşüncesini bütünüyle fethe yöneltmelidir, Akif güzel söylemiş; Asrın idrâkine söyletmeliyiz Kur'an'ı." ifadelerini söylemiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 9, 18).

Cemil Meriç kendisine sorulan ikinci soruya: "Tohumları İslâm dünyasında atılmış olan ilmi düşünce, en muhteşem meyvelerini Batı'da vermiş, bu itibarla, "hikmet müminin kaybettiği bir hazinedir; bu hazineyi nerede bulursak istirdat etmek, hem dini,

hem dünyevi bir vazifedir." Batının düşünce alanındaki bütün baş anları temessül edecek, insanlığın ortak mirasını kendi irfan hazinemize katacağız. Bir el-Biruni, bir İbn Haldun, bir İbn Sina ve bir İbn Rüşd, dikkatle izlememiz gereken büyük kılavuzlardır. Hatamız şu: Mazi erişilmez bir ihtişam arz ediyor. Biz bu ihtişam karşısında gözleri kamaşmış, çağımızdaki düşünce adamlarını da yok farz ediyoruz. Hiç birimiz Gazali'yi okuyacak ve anlayacak seviyede değiliz. Ama yolumuzu aydınlatmak için bir ömür boyu çalışan muasır kıymetlerden de haberimiz yok. Bir Said-i Nursi'yi, Şehbenderzade'yi, Kenan Rufai'yi, bir Samiha Ayverdi'yi, hatta bir Erol Güngör'ü kaçta kaçımız tanıyoruz? Hayranlık, mazinin fetihleri karşısında, halin mütevazı de olsa, arayış ve buluşlarını küçümsemek hakkını vermez kimseye. İlk vazifemiz, çağımızı ve çağımızın inanmış mücahidlerini tanımak ve değerlendirmektir. İslâm düşüncesi durmamıştır; yaşayan temsilcilerini lüzumu kadar okumalı. Geçmişteki büyükler, yaşayanlardan habersiz olmamızı gerektirmez." diyerek cevap vermiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 9, 18).

Üçüncü soruya "Bu hükme bütün gönümlerimle katılıyorum." diyerek cevap veren Cemil Meriç, dördüncü soru için de: "Cevdet Paşa ile Tunus'lu Hayreddin'den başlayarak, Samiha Ayverdi ve Erol Güngör'e kadar sürüp gelen son derece önemli sorular... Denilebilir ki, Tanzimat'tan bugüne kadar Türk-İslâm düşünce tarihi, bu meseleler etrafında düğümleniyor. Bence yapılması gereken, bizden önce verilen cevaplara eğilmek ve lüzumsuz tekrarlarla konuyu büsbütün içinden çıkılmaz hale getirmemektir. Cedlerimiz bizden daha aydınlık düşünebiliyorlardı. Uzağa gitmeye ne hacet! Sorularınızın cevabını bir Mehmed Akif'te bulabilirsiniz. Kaldı ki, Sait Halim Paşa'dan Ziya Gökalp'e kadar birçok aydın, bu sualler parça parça da olsa aydınlık getirmiştir, örnek diye Akif'e sarılışım şundan: Akif çağının hiçbir problemini gözden kaçırmamış, uyanık ve ilerici bir müslümandır. Kucağında yaşadığı toplumun bütün kepezeliklerini görmüş ve kurtuluşun gerçek İslâm'a dönüşte olduğunu idrâk etmiştir. Şairdir, yani samimi ve dürüsttür. Bazılarının sandığı gibi mistisizmden eser yoktur Akif'te. Gerçekçi ve akılcı bir sanat adamıdır. Tekrar ediyorum. Hayreddin'leri, Said Halim'leri dikkatle okursak, irfan bayatımızın kördüğümelerini daha rahat çözebiliriz. Bize daha yakın olduğu ve bizini dilimizi konuştuğu için Akif'i anlamaya çalışmanızı teklif ediyorum. Hiç kimse bu çapraşık sualleri bir hamlede cevaplandıramaz. Elbette ki Akif, soğukkanlı bir düşünce adamı değildir. Yıkılan bir dünyada, tufana yakalanmış çağdaşlarını imanın gemisine çağıran bir nevi Nuh Peygamber. Hiç kimse hata işlememekle öğünemez. Bugünün insanı, Akif'in yazılarında birçok tenakuzlar bulabilir. Mesele, şairi devri içinde ele almak ve tezatların çok defa görünüşte olduğunu idrâk etmektir. Unutmayalım ki, tezat hayatın kanunudur." ifadelerini beyan etmiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 9, 18-19).

Yine dördüncü soru için Cemil Meriç "Akif, bize tezat gibi görünen bu "tutarsızlıkların" üstünde ısrarla takip edilmesi gereken yolu işaret eden bir kılavuzdur. Yanlış anlaşılmasın, Cevdet Paşa'dan, Ahmed Mithat'tan, Sait Halim'den veya Samiha Ayverdi ile Erol Güngör'den vazgeçelim demiyorum. Ne var ki milletimiz mizaçça şairdir. Hakikatleri bir şairden dinlerse daha iyi anlar. En büyük tehlike, uzun zamandır müptelâ olduğumuz yobazlık. Dertlerimizi ömür boyu gönüllerinde taşıyan insanlara sevgiyle eğilmek ve hödük idrâkimize hata gibi gelen kusurları cimbizle ayıklamaya kalkışmamak. Türk insanı, irfandan önce sevgiye ve anlayışa muhtaçtır. Fikret'i de,

Akifi de muhabbetle bağrımıza basarsak, ikisi de bize büyük dersler verebilir. Ben Akifi daha çok severim. Ama bu sevgi inhisarcı değildir. Şiir bahçesinde çeşit çeşit çiçek var, en iyisi bütün bu çiçekleri zevkle okşamak, kokularından ve güzelliklerinden faydalanmaktır. Akif de, Fikret de, Yahya Kemal de bu toprağın mümtaz evlatları. Akifi sevmek, Necip Fazıl'ı beğenmemek mânâsına gelmez. Bütün bu düşünce adamları, ülkemizin barındırdığı "milyonca ecsad" arasında pâk ve parlak bir "nasiye"dir. Onları sevelim ve tekrar tekrar okuyarak, yakından tanımaya çalışalım. Kısaca, Türk aydınının başlıca derdi, bir düşünce geleneğinden mahrum olmakta". Sevgi, düşünmenin ilk ve vazgeçilmez şartıdır. Batı tarihindeki her kepezeliği yüceltirken, kendi geçmişimizde karşımıza çıkan minnacık kusurlara takılıp kalıyoruz. Bu ne şuarsuzluk! İslâmiyet bir yerde insaftır. İnsafını kaybedenler hiç bir hakikati bütünüyle kavrayamazlar. Kısaca, sorularınız böyle bir anketin çerçevesi içinde cevaplandırılmaz. Orta Çağın afaroz hacaletini bir yana bırakmak ve reçetecilikten vazgeçerek, çağdaşlarımızın kitaplarına eğilmek zorundayız. En azından bir Eral Güngör, bir Samiha Ayverdi, ibret ve dikkatle okunmalı. Hakikat hiç kimsenin inhisarında değildir. Fikret'le Akif, İkinci Meşrutiyet döneminde, aynı büyük hakikate eğilmiş ve her biri bu hakikati, kendi mizaç ve idrakinin müsaadesi nisbetinde anlamaya ve anlatmaya çalışmış iki şairimizdir. İkisi de, bu ülkenin içli ve dürüst birer münevveridir. Said-i Nursî ile Kenan Rifai de aynı ilâhi kaynaktan feyz alan birer büyük düşünce adamı... Bugünün aydını, her ikisini de tanımak ve getirdikleri aydınlıktan faydalanmak zorundadır. Hakikat bütündedir bize göre. Doğu ile Batı, insan beyninin iki yarım küresi. Elbette ki başlıca kaynağımız Kur'an ve Hadisler, Ama bu iki ilâhi kılavuzun kıstaslarına ters düşmeyen her düşünceyi benimseyecek ve gözlerimizi her yandan gelecek ışıklara açık tutacağız, önce kendi irfanımız, sonra beşeri irfanın bütünü... Unutmayalım ki, İslâm büyükleri, bir Sokrat'a, bir Psagor'a, bir Eflatun'a tanınmamış peygamberler gözüyle bakmış ve Kur'an'ı anlamakta onların getirdiği aydınlıktan da faydalanmak istemişlerdir. Dinimizde kinin de, taassubun da yeri yoktur. İnanmış aydından beklediğimiz, Mevlâna'lara, Yunuslara, Hacı Bektaş Velilere yakışan bir anlayış yüceliği ve bütünü kucaklayan bir sevgidir. Kendi içimizdeki güzeli, ilâhiyi sırf kendimizindir diye küçümsemeyelim. İlâhi nur her yerde ve herkeste takdir ve takdis edilmeli. Bilgiyi beşikten mezara kadar aramak, her Müslüman'ın başlıca vazifesi değil midir? Tekrar edelim: Bu anketiniz çok yerinde bir teşebbüs. Yalnız bu teşebbüsün en yararlı tarafı, bazı hakikatleri tekrar etmeye vesile oluşudur. Bu hakikatlerin ilki, yapılmış çalışmalarını değerlendirmek olmalıdır." sözlerini söylemiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 9, 19).

2.2. Hayrettin Karaman ile Yapılan Mülakat

Hamle Dergisi'nin onuncu sayısında Hayreddin Karaman'ın mülakatına yer verilmiştir. Hayreddin Karaman kendisine sorulan ilk soruya: "İslâm medeniyeti ve düşüncesindeki durgunlaşma ve gerilemeyi çeşitli sebeplere bağlayanlar olmuştur. İstibâd ve saltanatı; Gazzâlî'nin güçlü şahsiyeti, ilim ve mantığı ile felsefeye vurduğu darbeyi, Moğol istilâsını, İslâmi olmayan, hamle ve hareket gücünü kıran tasavvufu, ticaret yollarının değişmesini, milletin İslâmi hayattan uzaklaşmasını... kısmen veya küll halinde sebep gösterenler vardır. Bütün bunların bazı menfi neticeler doğurduğu inkâr edilemez; ancak biz suâlin hususiyetini göz önüne alarak meseleye bir başka yönden bakmak istiyoruz. İleri, geri, durgun, hareketli gibi hükümlerin izafi olduğunu biliyoruz. İlmin ve düşüncenin peşinde koştuğu hedefler var; bu hedeflere varılmadıkça -ki

varılamaz; çünkü bu takdirde insanlık için hiçbir bilinmez, anlaşılmanın kalmamış olması gerekir- mutlak ilerilik de bahis mevzu değildir. İleri ve hareketli olan, geri ve az hareketli olana göre böyledir. Meseleye bu açıdan bakınca Gazzâli ve sonrasında ilim, düşünce, sanat ve teknolojiye İslâm dünyasını geri saymak mümkün değildir. Durgunluğa gelince, bunu da büyük çalkantılardan sonra huzur ve sükûn arayan İslâm milletinin, Sünni düşüncede karar kılmasına bağlayabiliriz. Eş'ari, Mâtüridi, Gazzâli gibi âlimler Hind ve Yunan düşüncesinin tesiri altında gelişen gayr-i Sünni düşünceleri karşılamış, bunlara karşı Sünni düşünceyi başarılı bir şekilde ortaya koymuş ve savunmuşlardır. Ayrıca Gazzâli, şeriatla tasavvufun, zâhirlle bâtının birbirine zıt ve düşman olmadığını, bir bütün olan İslâm'ın birbirini tamamlayan kısımları, yahut farklı açılardan görüntüleri olduğunu ortaya koymak suretiyle bir başka huzur ve sükun formülü getirmiştir. Bir yandan huzur ve sükûn ihtiyacı, diğer yandan akim ve kalbin - belli bir zaman için de olsa- tatmin bulması durgunluğun sebebi olabilir. Ayrıca bu asırlarda ufukta bir tehlike ve rekâbet görülmediğinden, bu bakımdan bir teşvik ve tahrik de söz konusu değildir. Ancak başka milletlerdeki ileri hareket veya İslâm milleti içindeki buhranlar gerektirdiği zaman Fahrüddin Râzi, İbn Teymiyye ve talebeleri, Ahmed Sirhindi, Şah Veliyyullah, İkbâl, Abduh ve takipçileri gibi mütefekkirler de yetişmiştir. ” diyerek cevap vermiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 10, 18).

Hayreddin Karaman ikinci soruya ise “Çağımıza damgasını vuran, ilmi, felsefi ve teknolojik gelişmelere temel teşkil eden büyük değişme, Batı'da 16. ve 17. yüzyıllarda meydana gelmiştir. İslâm dünyasının bugünkü geriliğinden sorumlu tutabileceğimiz nesiller de o çağlardan itibaren yaşayan, dünyadaki ilmî-felsefî titreşimlerden etkilenmeyen nesillerdir. Bugün İslâm düşüncesinin, aradaki mesafeyi kapatmak için takip etmesi gereken yolu araştırırken geriye, İslâm'ın ilk devirlerine bakmamız gerekecektir. Tercüme faaliyetinden sonra kendisinden önceki düşünce sistemleri hakkında bilgi sahibi olan ve bundan etkilenen mütefekkirler iki ayrı yol takip etmişlerdir. Birinci yol Yunan ve Hint felsefesinin "gerçek dediklerini esas alıp İslâm'ı bunlara intibak ettirmek için çalışan, aşırı tevil yollarına sapan İslâm filozoflarının tuttuğu yoldur. İkinci yol ise, İslâm'ın insanlığa açıkladığı gerçekleri, yabancı düşünceler karşısında savunan kelâmcıların yoludur. Selef mesleği felsefi düşünce ve münakaşayı toptan reddettiği; zühd ve tasavvuf ise amele ve düşünce yerine keşfe yöneldiği için onları burada taraf olarak zikretmiyoruz. 19. ve 20. asır İslâm mütefekkirleri Batı ile aramızdaki mesafeyi kapatmak üzere harekete geçince yine iki yol tutmuşlardır: 1. Batı düşünce ve değerlerine İslâmi intibak ettirmek, uydurmak isteyenlerin yolu; bunlara reformcu, modernist vb. isimler takılmaktadır. 2. İslâmi düşünce ve değerleri özünde muhafaza ederek, bugünkü akıl ve ilmi veriler yardımıyla anlatma, savunma yolu; bunlara biz "müceddid" demeyi tercih ediyoruz. Bir de İslâm'ın düşünce ve hayat sahasına girmesini, insanlığa yol göstermesini kökten reddedenler var ki burada da onları taraf olarak zikretmiyoruz. Modernist ve müceddidleri metot olarak birbirinden ayırmak mümkün İse de, şahıs olarak ayırmak her zaman mümkün değildir: Çünkü her birinin diğerinden aldıkları, birbirine benzer tarafları, düşünce çizgilerinde zaman zaman yaklaşma ve uzaklaşmalar mevcuttur. Kesin akli hükümler ve ilmin getirdikleri ile İslâm'ın ana kaynaklarının ileri sürdüğü gerçekler arasında çelişmeler olsaydı, aradaki mesafeyi kapatmak için İslâm düşüncesinin kendini inkârından söz edebilirdik. Bizim bilgi ve kanaatimize göre çelişen ve, çatışan hususlar;

beşeri görüşler, nazariyeler, yorumlar ve zanlardır. Bir de bizde sistemleştirme ve açıklama bakımından boşluklar vardır. Bu çelişmeleri çözmek ve boşlukları doldurmak için tutulacak yol İslâm'ın özünü tanımak ve kavramak; asrımız ilim ve düşüncesinin ulaştığı gerçeklere sahip olmak ve bu iki vasıta ile önce İslâm dünyasına, sonra da insanlığa İslâm'ın mesajını sunmaktır. İkinci vasıta veya kaynağa nasıl ulaşılacağı bellidir. Birincisine gelince bu daha çok üçüncü suâlin çerçevesine girmektedir.” diyerek cevap vermiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 10, 18-19).

Üçüncü soruya ise Hayreddin Karaman “Bu sualde geçen “dini” ve “tarihi” kelimeleri yanıltıcı olabilir; çünkü tarihi olan, o günkü şartlar ve anlayış içinde aynı zamanda dinidir; şartlar ve yorumlar değiştiği zaman tarihi olacaktır. Zannedirim, dini derken İslâm'ın özü, maksadı, değişmez prensip ve hükümleri kastediliyor. “Tarihi” kelimesiyle de Müslümanların anlayış, yorum ve uygulamaları ifade edilmek isteniyor. Eğer maksat bu ise, bu ikisini birbirinden ayırmak; birincisine İslâm'ın değişmez özü diye bakmak, ikincisini ise daima yeni baştan gözden geçirebilir, değiştirilebilir telâkki etmek, hem mümkün hem de gereklidir. Ancak burada iki problem vardır: a) Dini olanla tarihi olanı birbirinden ayırırken hataya düşmemek için sağlam, objektif ölçüler ortaya koymak, b) Bu ayırımı yapacak ve yeniden yorumlayacak müceddidleri yetiştirmek. Birinci problemle ilgili olarak bizim burada söyleyebileceklerimiz şunlar olabilir: Kur’ân-ı Kerim ve Sünnet (sahih hadisler) dini olanı tayinin iki vazgeçilmez kaynağıdır. Kur’ân yorumlanırken yalnız maksat ve hedef göz önüne alınıp dini olan “Kur’ân’ın lafzi ifadesi, o günün şartlarına uygun çözümü değil, maksadıdır” denemez. Kur’ân lâfzı ve manasıyla, umumi ve hususî hükümleriyle bir bütündür. Hadislere gelince, bunları da prensip olarak uydurma ve tarihi kabul etmek peşin hükümdür ve ilmen mümkün değildir. Sened ve metin tenkidine tâbi tutarak sıhhati tespit etmek, muhtevayı ilmi usule göre yorumlamak şarttır. Kitap ve Sünnet böyle değerlendirildikten sonra karşımıza uygulama güçlükleri çıkarsa zaruret ve ruhsat prensibi; zahiri çelişme çıkarsa, usulüne uygun tevil işlerlik kazanacaktır. Bunları yapacak olan müceddidlerin yetişmesine gelince, bu İslâm dünyasının eğitim-öğretim probleminin bir parçasını teşkil etmektedir. Pek azı müstesna, bugünkü resmi öğretim müesseselerinden bu elemanların yetişmeyeceğini söyleyebiliriz” (Hamle Dergisi, 1983: S. 10, 19).

Hayreddin Karaman dördüncü soru için “Bugün İslâm toplumları ve İslâm kültürünün, sosyalist ve kapitalist dünyaların baskısı altında olduğu bir gerçektir. Ancak bu dünyalar da kendi sistemleri içinde, bu sistemlerin getirdiği Önemli problemlerle karşı karşıya gelmişlerdir; öyle ki bu problemlerin bazıları birer kriz olma istidadındadır. Genel olarak kapitalist ve sosyalist toplumların huzurlu, mutlu, dengeli ve geleceklerinden emin oldukları söylenemez. Buna karşılık dünya yüzünde devlet nizamından ahlâka, eğitim ve öğretime kadar İslâm'ın bütün prensiplerini, modern yorumlar içinde bünyesinde uygulayıp da problemlerini çözememiş bir toplum da mevcut değildir. Yani diğer sistemler denenmiş, İslâm ise günümüz şartlarında bütünüyle denenmemiştir. Nazari olarak İslâmi esasların zihni, ahlâki, iktisadî ve sosyal gelişmeyi engellemek şöyle dursun, teşvik ettiği rahatlıkla söylenebilir; zamanımızda bunu nazari ve ilmi olarak tutarlı bir açıklamaya kavuşturan birçok eser kaleme alınmıştır. Şimdi yapılacak şey önce yeniden imandır; İslâm'ın devrinin geçmediğine, geçmeyeceğine inanmaktır. Sonra eğitimidir; yetişen nesillerin kafa ve kalplerini bölmeyen, onları çelişkiler içinde kıvrandırmayan, bütüncü, tutarlı, dengeli bir eğitimidir. Bu arada yüksek seviyede ilim

ve düşünce üretimi için gerekli tedbirleri almaktır. Bütün bunlar başarılabilirse uygulama kendiliğinden gelecek, İslâm'ın ebedi mesajı dün olduğu gibi, belki bugünkü insanlığın da huzur, gelişme ve saadet yolunu ışıklandıran bir hidâyet meş'alesi olacaktır." ifadelerini beyan etmiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 10, 19).

2.3. Erol Güngör ile Yapılan Mülakat

Hamle Dergisi'nin on birinci sayısında Erol Güngör ile bir mülakat yapılmıştır. Erol Güngör kendisine sorulan ilk soruya: "Bu sorunun cevabı yüzyıldan beri Doğuda ve Batıda pek çok kimseyi düşündürmektedir. Kısa zamanda ve kesin bir cevabın bulunabileceğini zannetmiyorum. İslam Dünyasının çeşitli yerlerinde ve değişik ilim-sanat sahalarında birbirinden farklı tarihlerde gerilemeler olduğunu biliyoruz; bu yüzden tefekkürün durması veya gerilemesi için belirli bir tarih vermek de doğru değildir. Benim bu konuda en çok üzerinde durduğum nokta, düşüncedeki gelişme için yeteri kadar motivasyon bulunmamasıdır. Gazali'den sonra İslam Dünyasına tembellik veya yobazlık hâkim olmuş değildir. Yine âlimler ve mütefekkirler yetişmiş ve bunlar kendi sahalarında alabildiğine derinleşmişlerdir. Fakat düşünce yenilikleşir; zihne meydan okuyan yeni problemler çıktıkça onlarla uğraşmak mecburiyeti insana o güne kadar fark etmediği veya kullanmadığı yeni boyutlar gösterir. Gazali'ye kadar İslam Dünyasında büyük fikir inkişafı gösteren yerlerde İslam düşünürleri farklı medeniyetlerin devamlı tesirine maruz bulunuyorlar ve karşı çıktıkları sistemlerden bile bir şeyler alıyorlardı. Kısaca ifade edersek, tefekkürü geliştirecek her türlü farklılık ve çeşitlilik vardı. Sonraki tarihlerde İslam'ın doktrin bakımından oturmuş olması ve bu doktrinlerin siyasi iktidarlar nezdinde resmîyet kazanması cemiyette kuvvetli bir istikrar sağlamış, belli başlı otoritelerin görüşleri dışında bir şeyler aramanın bir manası -görünüşte- kalmamıştır. Siyasi ve sosyal istikrarın zirveye ulaştığı Osmanlı hâkimiyeti zamanında bunun tipik örneğini görüyoruz. Otoritelere karşı çıkmak için herhangi bir sebep yoktur; o kadar ki orijinal fikirler bile eskilerin bir şerhi veya izahı şeklinde sunulmuştur." diye cevap vermiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 11, 18-19).

2.4. İsmet Özel ile Yapılan Mülakat

Hamle Dergisi'nin on ikinci sayısında İsmet Özel ile yapılan mülakatta bulunmaktadır. İsmet özel kendisine sorulan ilk soruya: "Hâlihazırda tatminsiz, ezik ve bir bakıma haysiyetiyle oynanan "Müslümanlığımızdan" geçmişe, bizimdir diye sahip çıktığımız geçmişe baktığımızda parlak dönemler, büyük düşünürler görmek istiyoruz. Nitekim görmekle zorluk çekmiyoruz. Bu bizim güç ve iktidar arayışımızdır. Aynı kuvvet, özlemi bize niçin durgunlaştık, neden içe kapandık sorusunu sorduruyor. Gerçek şu: İslam ile İslam medeniyetini birbirine karıştırıyoruz. İslam çölde doğdu ve hayatîyetini yine çölde, bozkırda, göç yollarında, sınır boylarında yani küfr ile uzlaşmanın gerekmediği, küfr ile uzlaşmadan yaşanılabilen her yerde devam ettirebildi. İslam medeniyeti Şam'da, Bağdat'ta, Kurtuba'da neşvü nema buldu. Oralardan Paris'e ve Oxford'a taşındı. Eğer İslam medeniyeti büyük düşünürler ve bilginler yetiştirdiyse bunun bedeli en azından zalim hükümdarların, halkı İslam lafzıyla aldatmaları suretiyle ödendi." diye cevap vermiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 12, 18).

İsmet Özel ikinci soruya “Ortaçağ İslam düşüncesi ile günümüzün Batı düşüncesi arasında kapatılacak bir mesafe olduğunu sanmıyorum. Batı düşüncesi zaten İslam medeniyetinden aktarılan birçok değerlerin üstüne kurulmuştur. Bütün medeniyetler açık veya gizli olarak birbirleriyle akrabadırlar; Lakin Batı medeniyetinin İslam medeniyetiyle olan karabeti kesintisiz ve sarihtir. Tercüme ve tecve davranışının kaynağı olarak kabul edecek bir topluluk yeni bir yol çizebilme gücünü gösterebilecekse bunu şimdi dönen değirmenin suyunu kovasına doldurarak yapamaz. Kovayı dökmek, şartlamak ve yeni suyla doldurmak gerekir. Çağdaş hümanist değerler bütün dünyayı kuşatan bir "din" olarak bizimledir. Hümanizmi yeşile boyamak suretiyle batılın hamakatından kurtulamayız.” şeklinde yanıt vermiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 12, 19).

İsmet Özel üçüncü soruya “Tarihi olanı dini olandan ayırmalıyız diyenler, eğer geçmişte Müslüman milletlerin yaşamış oldukları İslam'ı tümüyle yansıtmaz; zaman için özgül (specific) hükümler taşıdığı anlaşılmaya başlanır. Bu, düşüncenin "tefrid" aşamasıdır. Eğer tecrid ve tefrid doğru biçimde yani içine hümanist heva ve heves katılmadan yapılabilirse "tevhid" safhasına ulaşılabilir. Bu kabil muvahhidlerin yeryüzünde yeterince etkin olabileceklerini düşünüyorum.” diyerek cevap vermiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 12, 19).

2.5. Nevzat Kösoğlu ile Yapılan Mülakat

Hamle Dergisi'nin on üçüncü sayısında Nevzat Kösoğlu ile bir mülakat yapılmıştır. Kendisine sorulan ilk soruya Nevzat Kösoğlu “Her orijinal kültür, dünyanın değişik bir kavranma biçimini, insanın varlık karşısındaki sorularına kendine mahsus cevaplar ihtiva eder. Diğer bir söyleyişle, kültür, bu orijinal bakış açılan üzerine kurulur ve gelişir. Son tahlilde, bu bakışın temelinde bir inanç olayı vardır. Bu inancın, doğru-yanlış hak yahut bâtil olması meseleyi değiştirmez. Bir inanç hareketi, varlığın, o imanın bakış açısından ve değerleri ile yeniden kavranması, değerlendirilmesi demektir. Böyle bir hareket, karşılaştığı her zihni meseleyi ve hayat hadiselerini kendi açısından kavrar, yorumlar, değerlendirir ve bir sıralamaya sokar. Bu olay, hayatın ve zihnin yeniden düzenlenmesidir. Böylece o kültüre has idrak kategorileri ve biçimleri teşekkül eder. Bir iman hareketi, içinde doğduğu cemiyetin bütün fiili ve zihni meselelerini yeniden değerlendirip, düzenleyinceye kadar bu oluş devam eder. .Bu dönemde düşünce hayatı da, canlı bir uzviyet gibi gelişir, yayılır. Bu oluşun tamamlandığı sahalarda müesseseleşme başlar. Müesseseleşme bazen, imanın, taalluk ettiği konuya ait geleneksel formları kullanması bazen de yepyeni biçimler oluşturması şeklinde tezahür eder.” şeklinde yanıtlamıştır (Hamle Dergisi, 1983: S.13, 18).

2.6. Rasim Özdenören ile Yapılan Mülakat

Hamle Dergisi'nin on dördüncü sayısında Rasim Özdenören ile bir mülakat yapılmıştır. Rasim Özdenören mülakat esnasında kendisine sorulan üçüncü soruya cevap olarak “Bugün Müslümanların, Müslümanca bir zihni gelişmeye ihtiyaçları varsa, bu gelişmeyi Asrı Saadeti kavramaya çalışarak gerçekleştireceklerdir. Hâlihazırda, Müslümanca bir zihni gelişmeyi engelleyen tek faktör tarih değildir. Günümüzdeki ilim ve teknoloji; bu ilim ve teknolojiye mesnet teşkil eden zihniyet de İslamî kendi iç bağlamı içinde kavramaya engel teşkil ediyor kanaatindeyim. İçinde bulunduğumuz son yüzyıl içinde İslâm'ı hep Batıdan ödünç aldığımız görüş ve düşünceler çerçevesinde algılamaya çalıştığımızdan, onu nerdeyse herhangi bir beşeri "ideoloji" ile eş tutmaya yatkınlık kazandık. Oysa bu kafa yapısıyla İslâm'a varmak yerine ondan büsbütün

uzaklaşılır. Kısacası tarihten veya bir başka yerden ödünç alınmış fikirleri yerlerine iade ederek İslâm'ı kendi prensipleri içinde kavramaya yaklaşmalıyız." sözlerini söylemiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 14, 19).

Mülakatın dördüncü sorusuna ise Rasim Özdenören "Batının bize yakıştırdığı geri kalmışlık yaftasını iştihakla benimsemiş görünüyoruz. Batı, kendi getirdiği hükümlerle bize bu yaftayı vurmakta haklıdır. O,kendi doğrusunu söylüyor. Kendi ekonomik görüşünün kıstaslarını uygulayarak konuşuyor. Bizse onun bu hükümlerini mutlak doğrular olarak aldığımızdan bu yaftalamaya müstahak sayılmamızdır. Mesele şudur: Bu gün İslâm toplumlarının sosyalist ve kapitalist dünyaların baskısı altında bulunduğu söyleniyorsa, bunun sebebi, bu toplumların iktisaden geri kalmışlığından kaynaklanmıyor. Bu, İslâm toplumlarının kapitalist veya sosyalist hayat tarzlarını benimsemiş olmalarından geliyor. İslâm toplumları müslümanca tüketim alışkanlıklarını ihmal edip kapitalist tüketim kalıplarını kullanmayı sürdürdükçe, sözünü ettiğiniz kısır döngünün parçalanabileceğine ihtimal vermiyorum. Çünkü bu, size dikte edileni yerine getirmeye boyun eğmeniz anlamına gelmektedir. İslâm düşüncesi denilen kavram spekülâtif bir olgu değildir. Bu düşünce, insan hayatına doğrudan müdahale eder. Bu düşünceye, bu mahiyeti ile talip olunursa, geri kalmışlık, gelişmişlik gibi indi kavramların da bizim dünyamızın dışına düştüğünü ve bunların bize ait problemler olmadığını görürüz." şeklinde cevap vermiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 14, 19).

2.7. S. Ahmed Arvasi ile Yapılan Mülakat

Hamle Dergisi'nin on beşinci sayısında S. Ahmed Arvasi ile Yapılan Mülakat yer almaktadır. Mülakatta sorulan birinci soruya S. Ahmed Arvasi şu cevabı vermiştir: "Bu sorunuzda, düzeltilmesi gereken "Peşin ve acele hükümler" mevcuttur. Bunlardan birincisi, "hangi tarihte başladığı tartışmalı da olsa, genellikle Gazalî'den sonra, İslâm düşüncesinde bir durgunluk ve içe kapanmanın ortaya çıktığı" iddiası, ikincisi de "Nitekim, daha sonraki devirlerde, meselâ, Gazalî vs. çapında büyük mütefekkirlerin görülmediği biliniyor" iddiası.. Hemen belirtelim ki, bir müddetten beri, İslam âleminde, "Dâhiler", sayı ve kalitece hayli azalmakla birlikte durum, soruda iddia edildiği gibi değildir. Dost ve düşman birçok çevre, her biri kendi indî ve şahsî hesabına göre hareketle İslâm tefekkür dünyasındaki "durgunluğun ve içe kapanmanın" başlama tarihini, ileri-geri kaydırıp durmaktadır. Nitekim, bazıları bunun, İmam-ı Azam Ebu Hanife Hazretlerinin, milâdi 8. asırda, "İçtihat kapısını kapatması" ile başladığını, bazıları da milâdi 9. asırda İmam-ı Hanbelî'den sonra başladığını, diğer bazıları da İmam-ı Gazalî'den sonra, milâdi 12. asırda, başladığını ya zannetmiş veya propaganda etmişlerdir. Biz, bu iddiaları ortaya atan Çevrelerin "maksatlarını", şimdilik bir tarafa bırakarak, bu iddiaların yanlışlığını, kısaca da olsa belirtmek isteriz. Önce, Ebu Hanife Hazretlerinin "içtihat kapısını kapattığım" iddia etmek büyük iftiradır. Çünkü, herkes bilir ki, o, "içtihat etmek" ile yetinmeyip İmam-ı Ebu Yusuf, İmam-ı Muhammed, İmam-ı Züfer.. gibi pek çok "Müçtehid" yetiştirmiştir, öte yandan, kendisinden sonra, İmam-ı Malik, İmam-ı Şafii, İmam-ı Hanbel gibi nice "Müçtehid-i mutlak" yetişmiş bulunmaktadır. Bu tarihi gerçek göstermektedir ki, Ebu Hanife Hazretlerinin "içtihat kapısını" kapayarak "İslâm düşüncesine kilit vurduğu" iddiası külliyen yalandır. "içtihat kapısı kapalı olsa" idi, hiç bunlar ve daha nice müçtehidler yetişebilir miydi? Kaldı ki, "içtihat kapısını", bizzat Şanlı Peygamberimiz açmışlardır ve bu kapı, kıyamet'e kadar, "gerçek müçtehidlere" açık olacaktır. Ama, bu çapta olmayan "cücüler", kendi

güçsüzlüklerine esef edeceklerine, sinsi sinsi, "Devlere" saldırmaya devam edeceklerdir. Mimar Sinan'ın büyüklüğü karşısında ezilen "duvarcı ustasının", koca mimarı suçlayarak "Kendinden sonra gelecek büyük mimarların yolunu kapatan adamdır; nitekim, ondan sonra, o çapta bir mimar gelmedi!" demesi gibi, "Felâatun'u beğenmez nice divâneler vardır" (Hamle Dergisi, 1983: S. 15, 18).

2.8. S. Hayri Bolay ile Yapılan Mülakat

Hamle Dergisi'nin on altıncı sayısında S. Hayri Bolay ile bir mülakat yapılmıştır. Mülakat esnasında kendisine sorulan üçüncü soruya "Tarihi" ve "Dini" tabirlerinden neyin kastedildiğini tam bilmiyorum. Aslında bu ikisini, bizim cemiyetimiz için, ayırt etmek adeta imkânsızdır. "Tarihi" olan hadisede din baş "rolü" oynamıştır. "Dini" olan tarih içinde meydana gelmiş ve seyretmiştir. Bu bütün insanlık tarihi için de doğrudur. Dinlerin tarihi aynı zamanda insanlığın tarihidir. Sosyoloji bile bütün içtimai müesseselerin dinden neşet ettiğini söyler. Yalnız 'dini' olandan maksat sadece mücerret olarak kalmış, hiç tatbik edilmemiş, vahiy şekli yahut, ilk nazil olduğu zamandaki, Kur'an ayetleri ise o Özü teşkil ettiği için ondan doğrudan doğruya her zaman hüküm çıkarılabilir. Ama bundan dini hükümlerin, tarihi seyir içindeki değişik ve çeşitli tatbikatları kastediliyorsa; yani 1400 senelik İslam ilmi, kültürü ve medeniyetinin meyveleri, mahsulleri, a1radan çıkarılsın deniliyorsa, bu mümkün olmasa gerektir. Fakat tarihi tatbikatı da dinin kendisi saymak çok yanlış olur. Bu sebep ile Kur'an'da ki özün esas alınması kastediliyorsa, buna iştirak etmemek mümkün değildir. Fakat tarihi tatbikat bize daima kolaylık verecek ve yardımcı olacaktır. İslam, muallâkta ve mücerret bir şekilde katması için gelmemiştir. Her zaman ve mekânda, her cemiyetin yapısına göre yaşanmak için gelmiştir. Bu sebeple tatbik edildiği vasatı ve zamanı gözden uzak tutmamak icap eder. Bu manada bir tefrik haklıdır. "Tarihi" değerlerin, "dini" sayılmasının zihni ve sosyal' gelişmeyi Önlediğini iddia etmek mesnetsizdir. Aksine gerek İslam medeniyetinde, bhusus Osmanlı medeniyetinde, gerek Hıristiyan medeniyetinde din, hâkim ve başrolü oynamıştır. Mesela bir mistik olan Pascal'ın zihnini din neden dondurmamıştır? Bunun başka misalleri çoktur." şeklinde cevap vermiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 16, 19).

2.9. Süleyman Uludağ ile Yapılan Mülakat

Hamle Dergisi'nin on yedinci sayısında yapılan mülakatta Süleyman Uludağ şunları söylemiştir: "İslam'ın özünde olmayıp ihtiyaca binaen sonradan ona ilave edilen şeyler, de- üç kısımda mütalaa edilebilir. Bu çeşit şeylerden bazılarının o çağlarda ilim ve fikir değeri varidiyse de şimdi yoktur, onun için bu gibi şeyleri fiili hayatımızdan çıkarıp kültür tarihimize ve depomuza bırakmak zorundayız. Bazılarının ise o çağlarda dahi fikri ve ilmi bir değeri yoktu. Bu çeşit şeylerin İslam adına muhafaza edilmesi İslam'ın kendini tahrip ederek intihar etmesi manasına gelir, üçüncü kısım, bugün için de geçerli olan fikirler, kanaatler, telakkiler ve ilimlerdir. Gerek doğru ve faydalı olmaları, gerekse bizim halimizi mazimize bağlayarak hayatimizimizi devam ettirmeleri, daha açıkçası, bizi biz yapmaları dolayısıyla bu gibi değerlerin muhafaza edilmesi zaruridir, işte bu hususların göz önünde tutulmaları şartıyla "tarihi" olanla "dini" olanın yekdiğerinden ayırt edilmelerinde sadece fayda değil, aynı zamanda zaruret görmekteyim. Burada bir hususa daha temas etmekte fayda mülâhaza ediyorum, inancımaya göre "tarihi" olanla "dini" olanın ayırt edilmesi yetmez, "örfi" olanla "dini" " olanın de yekdiğerinden temyiz ve tefrik edilmesi icap eder. İslam dini Miladi VII. asırda Arap yarımadasında yaşayan

ve belli bir kültür seviyesinde bulunan bir kavme tebliğ edilirken onların âdetleri, ananeleri, itiyatları, teamülleri, telakkileri, fikir ve idrak seviyeleri, kısaca örfleri dikkate alınarak ona göre tebliğ edilmiştir, "insanlara anlayabilecekleri bir dille hitap" edilmiştir. Hz. Peygamber tarafından belli bir zamanda, belli bir mekânda ve belli bir kültür seviyesindeki bir kavme tebliğ edilen İslamiyet, hiç şüphe yoktur ki, başka bir zamandaki veya mekândaki veya kültürce değişik seviyedeki bir kavme tebliğ edilmiş olsaydı, kısmen ayniyet, kısmen de gayriyet gösterecekti. Bu ayniyet İslam'ın özü, gayriyet ve farklılık ise İslâm'ın değişik cemiyetlere intibakım temin eden teferruatıdır, ilk şekliyle ve bütün teferruatıyla: İslâmiyet'in tatbik edilmesinin imkânsızlığı buradan ileri gelmektedir. Bu itibarla Asr-ı Saadet ve Sadr-ı İslam'daki İslamiyet'in başka milletler tarafından aynen yaşanmasının imkânsızlığı bir yana, bir sonraki nesil tarafından yaşanması dahi mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki, özü itibarıyla aynı bile olsa, Sahabe ile hemen onlardan sonra gelen, onların terbiyesi ve telkinatıyla yetişen Tâbiin'in İslâm'ı yaşama tarzları dahi teferruat itibarıyla birbirinden çok farklıdır. Bir kere, yaşanan içtimai şartların ve dini hayatın aynıyla bir daha yaşanmamasının ve tarihin tekerrür etmemesinin manası da budur ve Selefiye dediğimiz büyük, önemli, tesirli, cazip ve sürekli cereyanın çıkması da bu noktadadır (Hamle Dergisi, 1983: S. 17, 19).

2.10. Taha Akyol ile Yapılan Mülakat

Hamle Dergisi'nin on sekizinci Taha Akyol ile bir mülakat yapılmıştır. Kendisine sorulan birinci soruya Taha Akyol "Osmanlı'nın hamlesi muhteşemdir. Böyle bir hamlenin "Selefiye" üzerinde değil İmam-ı Azam zihniyeti üzerinde teşekkül etmiş olması da ilgi çekicidir. Fakat dünya ticaret yollarının değişmesi, Osmanlı'nın belini büker. Öyle ki, bu değişme sadece Osmanlı'yı değil bütün Akdeniz ülkelerini etkiler, Venedik, Cenova ve Floransa'nın yerini Avrupa'nın Atlas okyanusu sahilleri ve Kuzeyi (özellikle Felemenk ve İngiltere) almaktadır. Bu darbe, Osmanlı toplumunu sosyal hareketsizliğe, durgunluğa sürükler. Devrin kitaplarında ticaretin, tecessüsün, tartışmanın horlanması dikkat çekicidir. Durgun ve dar bir çevre, durgun ve dar bir düşünce alışkanlığı doğurur. Artık zihinler "çevre"ye dikkat etmez. Osmanlı lâ-yihalarında, ancak mâli ekonomiyle ayakta tutulacak büyük profesyonel ordular gerekirken, belli nisbette aynı ekonomi olan miri arazi rejiminin ve ona bağlı ordu sisteminin "ihya" edilmek istenmesinden tutun da, Avrupa'daki gelişmelere dikkat olunmamasına kadar bir yığın düşünce malzemesi, bize zihniyetimizdeki bir hastalığı gösterir. Zihnimiz eşyaya intikal ediyor, mesela süratle yarı sömürgeleşen bir imparatorluğun güçsüz Sultanına hâlâ "padişah-ı âlempenah" deriz, ama "eşya" zihnimize intikal etmiyor, mesela Batı'da tabiat kanunlarına hükmetmekten doğan bir yeni teknolojinin geliştiğine dikkat etmeyiz. Batılılaşma da aslında bu sakim ve İslam'ın evrensel mesajına uymayan "gerici" zihniyetin bir devamından ibarettir. Bu defa da Batının kendi toplum yapısından yansımış düşüncelerini biz kendi "eşya"mıza yansıtmaya kalkışırız. Bu Batı ile "temas" değildir, Batı'nın "mürid"i olmaktır." şeklinde cevap vermiştir (Hamle Dergisi, 1983: S. 18, 19).

2.11. Mehmet Aydın ile Yapılan Mülakat

Derginin on dokuzuncu sayısında Mehmet Aydınla bir mülakat yapılmış ve kendisine sorulan dördüncü soruya şu şekilde cevap vermiştir: "Ben, prensip olarak,

tarihi tecrübeden olabildiğince yararlanarak İslam düşünce hayatının Kuran'ın ışığında yeniden kurulması gereğine inanıyorum. Burada yer alan "prensipten" kelimesinin altını çizmek isterim. Bugün bahis konusu ihtiyacı karşılayacak bir kadronun mevcut olduğuna inanmak oldukça zor. Fakat bir eksikliğin hissedilmesi ayrı şey, onun bilfiil karşılanması ise daha ayrı bir şeydir. Önemli olan, bugün İslâm âleminde topluluklar üzerinde geniş çapta müessir dini fikir hayatının yeniden kurulması zaruretine inanmaktır." (Hamle Dergisi, 1983: S. 18, 20).

Sonuç

12 Eylül Darbesi toplumun bütün kesimlerine etkilemişken, siyasi ve kültürel bir kabızlığı da beraberinde getirmiştir. Bu durumun idrakinde olup, Türk Milletinin ve İslam Âlemi'nin meselelerine dair söz söyleme yetkinliği içerisinde olan isimler muhtelif fikri mahfiller dairesinde, söz konusu "kabızlığı" gidermenin yollarını aramıştır. Başta İran İslam Devrimi olmak üzere çeşitli uluslararası gelişmeler ise bilhassa İslam dünyasında bir takım tartışmaları taşımış, ortaya çıkan meselelere dair mütefekkirlerin fikir teatilerine müracaat etmek durumunda kalınmıştır.

Söz konusu ahvalde "Hamle" dergisi, mezkûr meselelere dair fikir yürüten mahfillerden birisini teşkil etmiştir. Dönemin tanınmış ve önde gelen simalarını *Hamle Dergisi'nde* görmek mümkün olmuştur. Bu bağlamda Cemil Meriç, Hayrettin Karaman, Erol Güngör, İsmet Özel, Nevzat Kösoğlu, Rasim Özdenören, S. Ahmed Arvasi, S. Hayri Bolay, Süleyman Uludağ, Taha Akyol ve Mehmet Aydın gibi şahıslarla mülakat yapılmıştır. Bu mülakat vesilesiyle *Hamle Dergisi* Türk toplumuna "İnanmış Aydınların Problemleri" konu başlığıyla İslâm düşüncesinin neden gerilediğinin nedenlerini anlatmaktadır. Bunun yanı sıra dergi, İslâm düşüncesinin nasıl gelişebileceği sorusunu da sorarak bu geri kalmışlıktan nasıl kurtulacağının ipuçlarını kamuoyuna vermeye çalışmıştır. Netice itibariyle dönemin önde gelen aydınlarıyla yapılan bu mülakat serisi, gerek o dönem için gerekse günümüz toplumu için oldukça faydalı bir felsefi hamle mahiyetindedir. Diğer yandan mülakat esnasında sorulan sorular ve verilen cevaplar, bir yönüyle bugünkü Müslüman toplumun problemleri adına da geçerliliğini hala korumaktadır diyebiliriz.

KAYNAKLAR

BARTHOLD, W.-Köprülü, Fuat, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 2004, Ankara.

Hizmet için Yeni Hamle Dergisi, 1983, Ankara, S. 2-32.

GÜNGÖR, Erol, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, 1999, İstanbul.

İBN ECÂ, *İbn Ecâ Seyahatnâmesi-Bir Türk Seyyahın Kaleminden*, Trc. Mehmet Şeker, 2018, İstanbul.

TANERİ, Aydın, *Türk Devlet Geleneği*, 1997, İstanbul.

KAHRAMANYOL, Mustafa, Ülkücülük Nedir-Ülkücü Kimdir? (Galip Erdem'in Ölümünün 10. Yılı Dolayısıyla), *Türk Ocakları Ankara Şubesi*, Nisan 2007.

LEWIS, Bernard, **Ortadoęu-Hıristiyanlığın Başlangıcından Günümeze Ortadoęu'nun İki Bin Yıllık Tarihi**, 2005, Ankara.

MUTÇALI, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, 1995, İstanbul.

SİNANOĞLU, Mustafa, "İslâm" **İslâm Ansiklopedisi (TDV)**, 2001, İstanbul, C. XXIII, s. 1-2.

SİNANOĞLU, Mustafa, "İman" **İslâm Ansiklopedisi (TDV)**, 2000, İstanbul, C. XXII, s. 212-214.